

ZAMANOVA XALİDƏ YAÇAR QIZI
AzTU “Xarici dillər” kafedrasının baş müəllimi
TEYMUROVA RASİMƏ ŞAHİD QIZI
ADİU “Xarici dillər” kafedrasının müəllim
H.Cavid pr.25
xalidarasima@mail.ru

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ CİNS KATEQORİYASININ TƏDRİSİ ÜSULLARI

Xülasə

Dildə mövcud olan gerçək həqiqətlərlə sıx surətdə bağlı olan kateqoriyalar aid olduğu dilin daşıyıcıları olan xalqın təfəkkürünün və dilinin inkişafının müəyyən dövrlərində yaranmış, inkişaf etmiş və təkmilləşmişdir. Kateqoriya eyni cinsli əşya və hadisələrin müəyyən qrupları üzrə toplanması haqqında anlayışdır. Kateqoriyalar içində cins kateqoriyasının ingilis dilində qramatik səviyyədə deyil, leksik-semantik səviyyədə müşahidə etmək mümkündür. İngilis dilində cins (gender) kateqoriyası III şəxs əvəzliliklərinin tək formasında və isimlərdə müşahidə olunur. III şəxsin təkində əvəzliliklərdə özünü biruzə verən cins kateqoriyası suppletivizm yolu ilə düzəlir. Bu və ya digər sözün öz leksik mənasını mühafizə edərək, başqa sözə çevrilməsi və çevrilmə zamanı müəyyən bir mənanın əks olunması nəticəsi olan suppletivizm hadisəsi nəticəsində ingilis dilində 3 şəxs əvəzliliklərinin təkində kişi, qadın və orta cinsin təzahür forması belədir.

He- (o-kişi cinsi)

She - (o-qadın cinsi)

It - (o-orta cins, heyvanlar və cansız əşya və məfhumlara aiddir)

Açar sözlər: cins kateqoriyası, İngilis dili, kişi cinsi, qadın cinsi, termin

Arnold I.V. “The English Word” Москва “Высшая школа” 1986. Müəllif Arnold qeyd edir: “İsimlərdə cins kateqoriyası bir-biri ilə qarşılaşan, yəni qarşı-qarşıya duran iki opozisiyadan yaranır. Bu iki opozisiyadan biri isimləri iki yerə-insan (human) anlayışı və qeyri-insan (non-human) anlayışı isimlərə ayırır və bu qarşılaşmada əks olunur. 2 opozisiya isə şəxs bildirən isimləri qadın (feminal) və kişi (masculine) cinslərinə ayıraraq onlardan təzahür edir və cinsin səciyyəvi sistemi də buradan yaranır. Bu ənənəvi terminologiya tərəfindən kişi (masculine), qadın (feminal) və orta cins (neuter) adlanır. İngilis dilində orta cins həm cansız isimləri, həm də heyvan anlayışı bildirən sözləri əhatə edir.”(1.s.42-53)

Məsələn: “book”, “hill”, “world”, “city”, “friendshio”, “love”, “ant”, “horse”, “hen” və s. isimləri orta cinsə aiddir.

Müasir ingilis dilində ismin cinsinin göstəricisi ola biləcək xüsusi morfoloji forma, səciyyəvi şəkilçi yoxdur. Cins ingilis dilində leksik mənada özünü göstərir. Cins göstəricisi ola biləcək morfoloji vasitənin olmamasına baxmayaraq ismin cins mənası leksik səviyyədə yetərinə təzahür edilir. Kişi (male), qadın(female) və orta(neuter) isimlər bu dilin leksik tərkibində, lüğətində mühüm yer tutur. İsimlərin kişi cinsini bildirən sözləri kişi cinsinə, qadın cinsi bildirən sözləri qadın cinsinə aid olunan isimlər struktur baxımından üç qrupa bölünürlər.

- 1) Sadə isimlər;
- 2) Düzəltmə isimlər;
- 3) Mürəkkəb isimlər.

1. Sadə quruluşlu kişi və qadın cinsli isimlər yalnız bir kökdən ibarət olur. Məsələn: kişi cinsində: man, boy, husband, uncle və s., qadın cinsində: woman, girl, wife, ant və s..

2. Düzəltmə quruluşlu kişi və qadın cinsli isimlər analitik – flektiv quruluşlu ingilis dilində sözdüzəldici şəkilçilərin vasitəsilə düzəlir. Bu sözdüzəldici şəkilçilər ingilis dilinə əsasən fransız dilindən keçmiş və qeyri-məhsuldar şəkilçilərdir. Belə şəkilçilər əsasən kişi cinsli isimlərdən müvafiq qadın cinsli isimlər əmələ gətirir. Məsələn:

- ess - Bu şəkilçi kişi cinsli isimlərə artırılaraq qadın cinsli isimlər əmələ gətirir:
actor - actress; host - hostess; poet - poetess; prince - princess; emperor - empress; peer - peeress; duke - duchess; count - countess; waiter - waitress və s.
- ine - hero (qəhrəman) - heroine (qəhrəman (qadın c.))
- ette - usher (teatrda bilet yoxlayan kişi) - usherette (bilet yoxlayan qadın);cosmonette
- rix - testate [testit] - (miras qoyan kişi) - testatrix (miras qoyan qadın)

Əsədova M.N. “İngiliscə - Azərbaycanca tematik sözlər lüğəti”, Bakı. “Nurlan” nəşr. - 2001. Əsədova M.N. bu haqda yazır:” Bu şəkilçilərdən başqa ingilis dilində feil və isim köklərinə əlavə olunaraq kişi cinsli isimlər əmələ gətirən məhsuldar şəkilçi -er və onun variantı (-or) düzəltmə isimlər əmələ gətirir: actor (aktyor); widower (dul kişi); lover (məşuq); waiter (xörəkpaylayan kişi) və s.

3) Mürəkkəb quruluşlu kişi və qadın cinsli isimlər iki və daha artıq sözün birləşməsindən yaranır və əmələ gəlmə üsullarına görə fərqlənirlər. Belə ki, bu tip isimlərin bəzisi iki sözün birləşib işlənməsindən, digərləri isə defis ilə yazılması yolu ilə yaranır. Buna görə də bu mürəkkəb isimlər iki növə ayrılır.” (2.s.126-132)

1) Bitişik yazılanlar: İki sözün bir-birinə yanaşma əlaqəsi ilə yanaşib birləşməsindən yaranır. Məsələn:

Kişi cinsli isimlər: grandson, stepfather, stepson, fosterfather, godfather, godson, sportsman.

Qadın cinsli isimlər: grandmother, granddaughter, stepmother, stepdaughter, fostersister, godmother, goddaughter, sportswoman.

2) Defislə yazılan kişi və qadın cinsli isimlər iki və üç sözdən yaranır.

Məsələn:

Kişi cinsli isimlər: father-in-law, brother-in-law və s.

Qadın cinsli isimlər: mother-in-law, sister-in-law və s.

İngilis dilində kişi və qadın cinsli isimlər ifadə etdikləri mənə və aid olduqları siniflərə görə aşağıdakı qruplara bölünürlər.

I. İnsan anlayışı bildirən isimlərdə cins mənası. Bu isimlər də öz növbəsində yarımqruplara bölünürlər:

1) Qohumluq mənası bildirənlər:

kişi cinsi: father, brother, son, husband, nephew, heir, uncle, grandfather, grandson, father-in-law, brother-in-law.

qadın cinsi: mother, sister, daughter, wife, niece, heiress, aunt, grandmother, granddaughter, mother-in-law, sister-in-law, daughter-in-law.

2) Ümumi cins fərqi bildirən isimlər:

kişi cinsi: man, boy, fellow, lad, kid, male.

qadın cinsi: woman, girl, amid, lass, dame, female.

3) Zadəgan titulu bildirən isimlər:

kişi cinsi: king, prince, baron, count, tzar, duke, peer, emperor, marguess,

qadın cinsi: queen, princess, baroness, countess, tzarina, duchess, peeress, empress, marchioness.

4) Nigah prosesi ilə bağlı isimlər:

kişi cinsi: bridegroom (bəy), fiance (bəy- toya qədər), lover (məşuq, sevgili), windower (dul kişi), birdesman (bəyin sağ dişi), bachelor (subay kişi).

qadın cinsi: bride (gəlin- toyda), fiancée (gəlin- toya qədər), sweetheart (sevgili), widow (dul qadın), spinster (ərə getməmiş qız, qarımış qız), bridesmaid (gəlinin sağdışı).

5) Müxtəlif əlaqələr əsasında yaranan isimlər

kişi cinsi: godfather - xaç atası, godson - xaç oğulluğu, stepfather - ögey ata, stepson - ögey oğul, foster father - atalıq, foster brother - süd qardaşı,

qadın cinsi: godmother - xaç anası, goddaughter - xaç qızlığı, stepmother - ögey ana, stepdaughter - ögey qız, foster mother - analıq, foster sister - süd bacısı.

6) Nəciblik, alicənablıq bildirən isimlər:

kişi cinsi: gentleman, knight (cəngavər),

qadın cinsi: lady (xanım)

7) Müraciət forması kimi işlənən isimlər:

kişi cinsi: mister (Mr.)

qadın cinsi: (ərə getməmiş qıza müraciətdə işlənir), mistress (ərə getmiş qadına müraciətdə işlənir, (Mrs.))

8) Peşə bildirən isimlər:

kişi cinsi: actor, waiter, poet, milker (süd sağan kişi), salesman (satıcı kişi), cowboy(çoban), cowherd (çoban), policeman (polis), craftsman (sənətkar), sculptor (heykəltəraş), sportsman (idmançı) və s.

qadın cinsi: actress, waitress, poetess, nurse, (tibb bacısı), midwife (akuşer), needle woman (dərzi), saleswoman (satıcı qadın).

9) Sahiblik bildirən isimlər:

kişi cinsi: host (ev sahibi), landlord (torpaq sahibi),

qadın cinsi: hostess (ev sahibəsi), landlady (torpaq sahibəsi)

II. Heyvan anlayışı bildirən isimlərdə cins mənası:

erkək cinsli: lion (şir), tider (pələng), boar (donuz), bick (maral), bull (kəl, öküz), ram (qoç), dog (it).

dişi cinsli: lioness (dişi şir), tigeress (dişi pələng), sow (dişi donuz), dol (dişi maral), cow (inək), ewe (qoyun), bitch (dişi it).

. **Blokh M.Y. “A Course in Theoretical English Grammar”, Moscow - B - 2000.»Высшая**

школа» Müəllif Bblok öz fikrini belə izah edir:» Quş anlayışı bildirən isimlərdə cins mənası:erkək cinsli: cock (xoruz), cockerel (beçə), drake (ördək), gander (qaz).

dişi cinsli: hen (toyuq), pullet (fərə), duck (ördək), goose (qaz).

İngilis dilində isimlərdə cins mənası göstərmək üçün ismin qarşısına onun cinsini göstərə biləcək sözlər yazılır. Kişi və qadın cinsinin göstəricisi ola biləcək bu sözlərin yaranmasının öz səciyyəvi cəhətləri var. Belə isimlərin yaranmasında vasitəçi olacaq sözlər bunlardır.”(3.s.116)

1) Man, woman, maid, boy, girl, he, she sözləri cins mənası göstərmək üçün əsasən peşə yönlü sözlərin qarşısında işlənir:

kişi cinsi:

man - teacher

man - doctor

boy - friend

he - cousin

qadın cinsi:

woman - teacher

woman - doctor

girl - friend

she - cousin

2) “Male”, “female”, “he”, “she” sözləri heyvan mənalı isimlərin cinsini göstərmək üçün onların qarşısında işlənir:

kişi cinsi:

male - elephant

he - wolf

male - frog (qurbağa)

qadın cinsi:

female - elephant

she - wolf

female - frog

3) İnsan adları heyvan mənşəli isimlərin cinsini göstərmək üçün onların qarşısında cins göstəricisi kimi işlənir.

kişi cinsi:

Jack - ass (eşşək)
Tom - cat
Billy - goat

qadın cinsi:

Jenny - ass
Tabby - cat
Nanny - goat

4) “Cock” və “hen” sözləri quşların cinsini göstərmək üçün quş adlarının qarşısında və sonunda işlənir.

kişi cinsi:

cock - sparrow (erkək sərçə)
cock - pheasant (erkək qırqovul)
heath - cock (erkək tetra quşu)
peacock - (erkək tovuz quşu)

qadın cinsi:

hen - sparrow (dişi sərçə)
hen - pheasant (dişi qırqovul)
heath - hen (dişi tetra quşu)
peahen - (dişi tovuz quşu)

İngilis dilində quş, balıq, heyvan adları, mücərrəd isimlər orta (neuter) cinsə aid edilir. Ancaq müəyyən qrup isimlərin cins mənası ilə bəzi ənənəvi əlaqələri mövcuddur. Bu hal cümlə daxilində ismin əvəzedicisi kimi əvəzlilər işlədildə təzahür edir. Məsələn:

1) “Sun” (günəş) kişi cinsinə aid edilir.

It is pleasant to watch the sun and his chariot of gold.

2) “moon” və “earthy” qadın cinsinə şamil edilir.

It is pleasant to watch the moon in her chariot of pearl.

At first the earth was large, but every moment she grew smaller.

3) Gəmi adları qadın cinsinə aid edilir.

(ship, boat, steamer, ice – breaker, cruiser, etc)

The new ice - breaker has started on her maiden voyage.

4) Nəqliyyat vasitələrinin (car, carriage, coach) adları qadın cinsinə aid edilir.

Bu hal ən çox bu vasitələrin sahibləri tərəfindən haqlarında danışdıqları anda mümkündür.

She is a fine car.

5) Ölkə adları əsasən qadın cinsinə aid edilir.

England is proud of her poet; Azerbaijan is famous for her oil.

Ümumiyyətlə, bəzən heyvan adları və mücərrəd isimlərin situasiya içərisində cins mənası kəsb etməsi halına təsadüf etməsi mümkündür. Belə halda güc, qüvvət, dəhşət, vahimə bildirən sözlər kişi cinsinə; zəiflik, zəriflik, gözəllik ifadə edən isimlər qadın cinsinə aid edilir. Bu halda ancaq kontekst daxilində mümkündür.

İsmin cins kateqoriyasının sintaktik və ya funksional baxımdan təsnifatı dedikdə elementlər arasında qrammatik mənanın olması nəzərdə tutulur. Məs. “oğlanın adı” birləşməsi iki cür verilə bilər: “The boy’s name” və “the name of the

boy”. I halda ismin yiyəlik halı sintetik yolla, yəni “s” vasitəsilə, II halda isə analitik yolla, yəni “of” sözü ilə ifadə edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, müasir ingilis dilində ismin cins kateqoriyasını nəzərdən keçirərkən irəli sürülmüş nəzəriyyələri şərti olaraq 4 əsas qrupa bölmək olar.

I. Birinci nəzəriyyə müasir ingilis dilində ismin cins kateqoriyasının onun cümlədəki funksiyasına (cümlədəki yerinə) görə təyin edilməsinə əsaslanır. Bildiyimiz kimi, ingilis dili flektiv dildir, yəni bu dil şəkilçi ilə zəngin deyil, çox vaxt sözlərin cümlədəki funksiyası onların cümlədə yerinə görə təyin edilir.

Məs. Jane gave Tom the book; S-----V----İnd.obj.---d.obj.

Verilmiş misaldan görüldüyü kimi, bu cümlədə 3 isim var. Bu isimlərin hər biri şəkilçisiz işlənməsinə baxmayaraq üç müxtəlif funksiyada işlənməmişdir, yəni onların cümlədəki funksiyaları onların cümlədəki yerinə görə təyin edilir.

Nesfield J.C. English Grammar Past and Present L.-1931..C. Nesfield, M. Doyçbeyn, M. Brayant kimi dilçilər tərəfindən irəli sürülən və klassik latın qrammatikasına əsaslanan bu təsnifata görə müasir ingilis dilində ismin cinsi mənaya görə müəyyənləşdirilir: Nominative, genitive, dative, accusative və vocative. Cümlənin mübtədası nominative (adlıq hal), vasitəli tamamlıq dative (yönlük hal), vasitəsiz tamamlıq accusative (təsirlik hal), xitab vocative halda istənilən isimlə ifadə olunur.

Yiyəlik halda olan isimlərin cinsi isə, adətən təyin və bəzi hallarda xəbərin adlıq hissəsi (predicative) funksiyasında olur. Məs.

Xitab-----Mübtəda-----Xəbər-----Vas-li tam-ləq-----Vas-siz-q
Mary-----John-----has given-----Tom's brother-----all his
money.

Vocative-----Nominative-----genitive/ dative-----
Beləliklə, bu təsnifata diqqətlə fikir versək görərik ki, morfoloji əlamətlər qarışıq.

II. İkinci nəzəriyyə sözlü hallar və ya analitik hal kateqoriyası nəzəriyyəsidir. Bu birinci nəzəriyyənin məntiqi davamı olub, klassik latın qrammatikasına əsaslanır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Arnold I.V. “The English Word” Москва “Высшая школа” 1986.стр:42-53.
2. Əsədova M.N. “İngiliscə - Azərbaycanca tematik sözlər lüğəti”, Bakı. “Nurlan” nəşr. - 2001. səh:126-132
3. Blokh M.Y. “A Course in Theoretical English Grammar”, Moscow - B - 2000.»Высшая школа» p.116.

KH.Zamanova,R.Teymurova

METHODS OF TEACHING GENDER IN MODERN ENGLISH

Summary

This article deals with the Category of Gender in Modern English. The author proves it as a lexical category but not a grammatical category. She also mentions the borrowed French gender suffix endings with the examples used in English language.

In modern English, there is no special morphological form or characteristic suffix that can indicate the gender of a noun. Gender manifests itself lexically in English. Despite the absence of a morphological tool that can be a gender indicator, the gender meaning of the noun is sufficiently manifested at the lexical level. Male, female and neuter nouns occupy an important place in the lexical composition and dictionary of this language. Nouns in which the masculine gender of the nouns are masculine and the feminine gender of the nouns are divided into three groups in terms of structure.

- 1) Simple nouns;
- 2) Corrective nouns;
- 3) Compound nouns.

In the English language, the names of birds, fish, animals, and abstract nouns belong to the middle (srednemu) kind. However, some groups of nouns have some traditional connections with the meaning of gender. Such a situation is manifested when pronouns are used as a substitute for a noun in a sentence.

Key words: gender category, English language, masculine, feminine, term.

Х.Заманова,Р.Теймурова

МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ГЕНДЕРА В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

В статье описываются категории рода в современном английском языке. Автор отличает что категория рода является лексической категорией а не грамматической. В тоже время автор доказывает, а наличии взаимоственных французских грамматических родовых окончаний, которые используются в современном английском языке, и приводит свои примеры.

В современном английском языке нет особой морфологической формы или характерного суффикса, которые могли бы указывать на род существительного. Гендер проявляется лексически в английском языке. Несмотря на отсутствие морфологического средства, которое могло бы быть

гендерным показателем, родовое значение существительного достаточно проявляется на лексическом уровне. Существительные мужского, женского и среднего рода занимают важное место в лексическом составе и словаре этого языка. Существительные, у которых мужской род существительных является мужским, а женский род существительных, по строению делятся на три группы.

- 1) Простое существительное;
- 2) Корректирующие существительные;
- 3) Сложное существительное.

В английском языке к среднему (среднему) роду относятся названия птиц, рыб, животных, абстрактные существительные. Однако некоторые группы существительных имеют некоторые традиционные связи со значением рода. Такая ситуация проявляется, когда местоимения используются в качестве замены существительного внутри предложения.

Ключевые слова: гендерная категория, Английский язык, мужской род, женский род, термин.

Rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Kəmalə Mehdixanlı